

**АРИУН ДАГШИН СЭТЭР (ДОХИОЛБОР) АМБИВАЛЕНТ ШИНЖИД
ХОЛБОГДОХ НЬ**

Ч.Болдбаатар*, Т.Цэцэгжаргал**

Монгол бий биелэгт тээгдмэл занга дохиолборыг мистик үзэгдэл болохын хувьд судалбал маш сонирхолтой байж мэдэх баримт гарч ирсээр байна. Бийг ерөөс шидэл гэтэлгэх дом ширэглэгээс гарвалтай гэвэл тэрхүү эрт балрын сэтгэмжид пралогикчлал зайлшгүй хэлэлцэгдэхэд хүрнэ. Гэтэл, энэ мэт пралогик¹ харилцаа дангаар эзэмдэгдэж байгаагүй нь Э.Кассиерийн дэвшүүлсэн санаанд анзаарагддаг. Судлаачийн тайлбар ёсоор, эртнээс нааш биеэр үйлдэгдэх дохио зангыг эрхэмлэгчид шидлээ золиохын зэрэгт өнөө цагийн хүний сэтгэдэг шиг бараг секулярчлах² боломж чадвартай хэмээжээ. Учрыг болгоовол, хүн байгалийн бэлэн зэлэнг ашиглаад зогсохгүй далд хүчийг эерүүлэх замаар гадаад ертөнцдөө нөлөө үзүүлэхийг оролддог байж. Мистик³ биелэгийн чагтад хүмүүний сэтгэл хөдлөл гүн, нуугдмал тухай үүнээс өмнө хэдэнтээ хөндөж өгүүлсэн тул дахин давтах хэрэггүй гэж үзээд зөвхөн дохио тэмдгийн хийгээд үтгүй (пантомимо) галбирших ил далд санаа үүдлийг тодруулахыг хичээв.

Нэгэнтээ хүнд зайлшгүй тохиох айдас хүйдэсийн ул мөр түүний сэтгэл санаанд, бүр ой тойнд давтагдмал тохиолдвол “ердийн” хэмээн үзэх аргагүй болно. Уг өвөрмөц ой санамжийг “нэхэл-тамлагын” үүднээс авч үзэхүйд бинарчлан сэтгэх биеэлбэрийн тээлт (хаалт) харагдаад зогсохгүй этнобий нутаг нутгийн арга чаргад сэлгэгдсэн байдалтайг нь нууцлаг хүслээ илгээх гэрч хэмээн үзэх бүрэн боломжтой юм. Өөрөөр хэлбэл, хүний далд хүсэл, тэр тусмаа ухамсаргүй үйлдэгдэх ажиллагаа зуршмал учраас биеэлбэр дохио зангад эсрэг тэсрэг шинж, мөн хуваагдлын тухай огт яригдахгүй гэсэн үг. Чухамдаа үйлдэгдэх шалтгаант чанарыг хэлэлцэхэд хүрвэл түүнд логик сэтгэмжид огт хамааралгүй байх ёстой. Харин логик сэтгэмжийн оронд ад зэтгэрийг (зүүдний хар даралт мэтийг) эерүүлэх ховс шидээр засах нөхөлт (олшруулалт) яригдах биз. Иймэрхүү ширэг тээгээ биеэр зайлуулах ёс үйлдэл хаа сайгүй тархсан бөгөөд тэгснээр ариун дагшин зүйлээ сэтэрлэх бололцоог хангаж өгчээ.⁴ Хамгийн ойлгомжтой нь бодит байдлыг ийнхүү өөрчилж сурснаар хүн өөрийн хүрээллээ хувилган байршуулж эхэлсэн юм. Хий сүг босгон

*Монгол Улсын Их Сургууль

**Монгол Улсын Их Сургууль

1. Пралогик нь шидийн үйлдлээ олшруулах зарчимд нийцүүлэн зохицуулдагаас үүдэлтэй томъёолол. Тэгэхдээ амьдрал үхлийг тэгшитгэхэд биш, олзын үүдийг олшруулахад гол нь оршдог. Өөрөөр хэлбэл шидэл босгох, хий сүгээр зурлага гороо үйлдэхтэй адил.

2. Секуляраар сэтгэх нь ердийн ярианд “санаашрал”-ыг нэрлэх, харин философи утгаар бол “сонирхлоо” амьдарч буй ертөнцдөө олох ёстой гэж үздэгийг хэлдэг. Иймээс л хүн өөрийнхөө тухай бодож эхлэнгүүтээ ертөнцийн тухай төсөөлөхийг оролддог тэр л мэдрэмж. Гэвч практик талаасаа бишрэх, сүсэглэх сонирхлыг “эс үзсэн” эзэнд захируулснаа зөвтгөх үйлдэл болно.

3. Мистик бол лус савдагт саад учруулахгүйгээр олз хүсэх эрмэлзлээ хангах ухамсаргүй гүн давхраа бүхий хэрэгсэл.

4. Газрын дэв эздийг тайх ёслолд холонц эхийг өөрийн онгон дагшин ургамлаар төлөөлүүлэн хий сүг босгодог. Наадааны өргөлийн хэсгийг бүрдүүлэх тайлгад бүсгүй хүн үсээ задгайлж, салхинд өчил өргөнө. Энэ зан үйлд үр болцыг амьшуулах, омог бүлд элбэг дэлбэг байх, хишиг даллагыг тайлга зориулагддаг.

(шидэл) түүндээ хувиран сэлгэхийн сацуу дом ширэглэгийн хүчинд итгэж, өөртөө амьдралын хэв маягийг тааруулдаг ч гэлээ хүмүүсийн хоорондын элгэн хамааралд байгалийн болон шидэчлэхийн эсрэг зөрчил огт ажиглагддаггүй, барагтай л бол ухамсарлагддаггүй байсныг хэлэх нь зүйтэй байх.

Үүнээс үүдээд бий биелэгийн ер бус бинарчлалыг өргөтгөн тайлах шаардлага зүй ёсоор тавигдаад байна. Ямар боловч, ширэглэг занга буюу дүрслэгдэгч-зурлага домыг анхдагч гарвал талаас авч үзэхийн тулд мэдээлэл тайхад өрөгдөх коммуникаци боломжийг ойлгох хэрэгтэй болох нь. Учир нь мистик биеэлбэрт юм, санаа, ойлголт зэргийн аль аль нь дангаар тээгддэг биш харин “аморф”⁵ галбиртай зэрэгцээд гэтэлгэх арга илүүтэй тусгагдаг гэдэг нь анхаарууштай зүйл билээ.

Энд Ж.Лаканы ярьдаг шиг “хүсэл” гэх категори голлож хөндөгддөг тул түүний тайлбарладаг сэтгэцлийг бодит байдал нь угтаа “бэлгэдэл” (символон) үйлээр төдийгүй нэг бол “дүрслэгдэгч” (имагнатив), нөгөө бол “биет” үйлдлээр (функциональ) илэрдэг бүтэцтэйг зориуд тэмдэглэвэл зохино. Бидний ойлгоход, нэрлэх боломжгүй тохиолдлын зүйл болон эс үзэгдэхүйц зүйлийг эзэмдэх тийм сурвалжид бэлгэдэл буюу болзолт угтвар яалт ч үгүй чухал. Гэвч тэдгээр нь зөвхөн шид гэтэлгэх эзэмдэлд сэлгэгдэж гэмээнэ онч дохион үүрэгшлийг олдог байна. Тухайн тохиолдолд тэмдэглэгдэгчийг хувьслын мөчлөгөөр нь ер бус утгалбартай холбож ойлгож болох ч бэлгэдэл өөрөө давхцалын төлвөөс гадуур байршдагийг санах хэрэгтэй. Тэгээд ч тэмдэг хийгээд бэлгэдлийн хоорондох шилжилт нь багтаамжаараа ялгаатай юм. Тухайлбал, “тэмдэг нь ямагт дан утгатай байхад бэлгэдэл нь ойлголтын шууд илэрхий утгаас илүү олон хариулгатай гэдэг. Бэлгэдлүүд нь бас мистик ёсоор, аяндаа үүсэж байдаг”⁶ төдийгүй шидлийн хүч чадлаараа гагцхүү сакраль шинжийг агуулах аж.

Энэ талаасаа ухамсарт бус хүсэл нь хүнд гол болчихдог. Иймд дохион биеэлбэрээс өмнийн шинжтэй ухамсаргүй бүтцийн талаар нэмж хэлэх бас бус зүйл бий. Угаасаа “инстинктэд төвлөрмөл бус тийм дохиог символ хэмээдгийг”⁷ толь бичигт өгүүлжээ. Мөн “урлаг, шүтлэг, засаглал зэрэгт тэмдгийн үүрэг нь аллегорик үүдэлтэйг”⁸, “тэмдэг аваас зөвхөн ганц утгалбартай байхад символ олон янз оноолтоороо ялгардаг”⁹, “жатга занга нь хүний оршин байхуйд илүү нөлөөтэй боловч болзолт буюу тохиолдлын харилцаанд өөр бусдаар нөхөгддөг талтай”¹⁰ гэж тайлбарласныг олж үзэж болно. Тэгвэл мэдрэхүйд өртөгдмөл (совинших) аливаа гадаад нөлөөллийг “дохио” гэж болгоохыг эргэн санахад яав ч илүүц зүйл болохгүй. Эзэн биегүй жич жич дохио гэхэд хоорондоо давталт ба ялгарлын харьцаанд байж янз бүр зэрэгцэл үүсгэх ба урьд урьдын дохионд дэм болж “төлжиж”, “үржиж”, “олширч” байдаг тийм хувилмал зохицлоор тэмдэгшдэг. Ялангуяа бинар тэмдэг гэдэгт бид юуг ойлгох ёстой нь бага сага мэдрэгдэж байна гэсэн үг. Иймээс “зэрэгцэл” хэмээхийг эсрэгцсэн позици мэтээр ухах шаардлагагүй болж таарах нь. Зэрэгцэн давтагдсан дохио дангаараа утга тээх бололцоогүй, занга нь нөгөө зангатайгаа жишигдэж байж кодлогдох учраас шилжилт бүрээс хамааран тэмдэг олон янз болж дэлгэрнэ. Ингэж “дохио” түлхүүрэгдэн утгашиж “мэдээлэл” агуулна. Мэдээлэл хадгалж байгаа л бол дохио (сигнал) юм. Гэхдээ тэр бүгд тэмдэг биш. Жишээлбэл, үүлс бөөгнөрвөл борооших шинж болохоос тэмдэг байж чадахгүй шүү дээ.

Утга дамжуулах биеэлбэр дохио нь чухамдаа тэмдэг байх үнэлэмжтэй болж, улмаар аргадах туршлагын цогцыг нөхөн сэргээснээр мистик тоглол (наадаан) болох нь тэр. Тоглоом гэгч

5. Аморф бол бие эс буй дээд аврагч, элэнц холонцоо сүсгийн үүднээс уул усны эзэн болсон гэж адилтгаад тэдний нууцгийг ер бус хүч чадалд итгэдэг гэх ойлголт юм.

6. Юнг К.Г. Бэлгэдэлт амьдрал. УБ., 2011. т.188

7. Grand Larousse Encyclopedique.-P., 1961.

8. Gyedendals Tibinds Leksikon.-K., 1984.

9 Hagger R.G. A Dictionary of Art Terms, -B., 1962.

10. Cassirer E. The Philosophy of symbolic Forms. Oxf., 1993.

хүний эрхлэлт (инстинкт) тодорхой бие хүнээс гадна олон түмнийг өөртөө татан оруулдаг. Маш товчхондоо хүн л шидлээ гэтэлгэн, ад зэтгэрийг зайлуулж тоглож чадна.¹¹ Үндсэндээ бодит байдал хийгээд боломжийн хооронд оршдог тийм хориг тоглоомд бий. Хориг аваас хүмүүс хоорондын харилцааг зохицуулахын хамт дахиад л хүний ахуйн хөдөлгөөнтэй төсөө (ондоо) бүхий дотоод эрчийг сэлбэх үйдлийн оролцоог нэмэгдүүлдэг зүйл. Тодруулж тайлбал, дом ширэглэгээр бие хийгээд амь, бүр цаашилбал үрсээ аврах засал хамтаар өгөгддөгийг мартаж болохгүй. Наад захын жишээг дурдвал, зооморф¹² тархац хувилан биелэхийн үүдэлд ариун амьтандаа хүмүүн бие, үр төлийн хүслээ давхар давхар даатгах явдал үйл орно. Хувилмал төрхөөр уул усны эзэн савдагтай харилцана гэдэг нь “жир зэрэгцэл” буюу үзэшгүй тээгийг (мангаа) дараалан зольж өөрөө өөрийгөө чөлөөлөх явц юм.¹³ Бидний үзэхээр шидлийг зайлуулах арга чөлөөлөлт нь аналогийн буюу адилтгах шинж бүтээх гэсэн хүний зуршмал чадвартай холбогдоно. Хүн л нийгмийн элдэв туршлагатай тулах тусмаа гарцаа олох нөхцлийг идэвхжүүлэх боломжийг эрэлхийлдэг байна. Энэ утгаараа бэлгэ тэмдгийн категори, занга жатгад хандах нэхэл боломжийг илүү хүчтэй болгосныг тэмдэглэх хэрэгтэй. Ийм байдлаар хүслээ илгээхийн сацуу эс бүтсэн тасалдлыг ид шидийн хүчээр сэлбэсэн давуу талаа сакраль тэмдэгтэд биежүүлсэн хэрэг.

Сүсэлж тайх элдэв сакраль шинж бүхий бэлгэдэл нь экологийн сүйрлийг бас байгалийн хар хүчийг тэнцвэржүүлэх утгыг илэрхийлнэ. Утгашихдаа алив юм бүхэнд эзэн бий гэх санааг илтгэнэ. Монгол домогзүйн сэтгэмж ёсоор уул усны эзэн голдуу савдаг төрхтэй байх нь бий. Савдаг өөрөө хар хүчний нөлөөлөл төдийгүй хүн араатны хоорондох холимог дүр (зэрэмдэг)-ээр тусч буудаг гэх. Хүн ба араатны холимог сэтэр бүхий “монстер” (мангас) ертөнцөд хаа ч үгүй хэрнээ домгийг нь сакраль утгаар үлгэрлэн тайлбарласаар байна. Үүнийгээ бид, объектив оноолгүй, харин хүслээрээ ургуулах юмуу, эсвэл шидийн болзлоор хий сэтэрлэн хүлээгээд авчих тохиолдол цөөнгүй байдаг. Уул усны эзэн хаа оршдог, оршдоггүйд нэг их ач холбогдол өгөлгүй зөвхөн санаа сэтгэлдээ эрхшээдэг нь нууц биш. Энэ нууцлиг буюу сакраль шинжийн илрэлийг мифлиг сэтгэмжийн нөгөө проекц хэмээн үзүүштэй. Домогт гардаг ад зэтгэр зайлуулах бүхий л сакраль үнэлэмжүүд нь мистик өгөгдлөөс үүдэлтэй юм. Мистик үзэгдлийг объективчилж тайлбарлах ямарч боломж байхгүй. Энэ тухайд Э.Дрюкгейм хэлэхдээ “оногдмол шинж хийгээд хам үнэлэмж хоёрын хооронд холбогдмол зүйл маш ховор”¹⁴ гэжээ. Түүний хэлснийг задалбал, сакраль тэмдгийг дангаар оноохын аргагүйг хэлээд байна. Үгүйдээ л гэхэд хүмүүс хүсэл мөрөөдлөө илэрхийлэх зорилгоор баригдахааргүй совин, хөтлөгдөөгүй (аналогигүй) хий санаагаа ямар нэг тээг (занга) болгож хүлээд түүнийг биширч эрхэмлэдэг. Тэгэхлээр утга илэрхийлдэг боловч ямар нэг төсөө заадаггүйг (денотатгүй) тэмдэг гээ. Өөрөөр бол мета тэмдэг. Юу гэх тэмдэггүй хачирхмаар эд юмс шүншиглэсний дараа амьтай буюу байшгүй үнэлэмж дайх тохиолдол бий. Энд объект нь субъектын шалтгаан болдоггүйн дээр тэдгээрийн хооронд шалтгаант холбоо үүсдэггүйг хэлэх ёстой. Асуудлын голыг зарим судлаачид дараах үндэслэлээр тайлбарлах ажээ. Тэр нь “ой санамжид тодорхой зүйл мэт санагдавч барих барьцгүй байгаа л бол үнэлэмжийн нөлөө гарцаагүй мөн бөгөөд түүнийг хүртээд мэдэрчихдэг

11. Энэ мэтчилэн хоол хүнсний гачигдал тохиох бүрт дүр мануухайг (шидлээ) ашиглах, эсвээс дүрд тоглох, ингэхдээ ангийн олзыг урьдчилан ёрлох маягаар (төсөө төсөөгөө төрүүлдэг) гүйцэтгэдэг байсан жишээ түгээмэл ажээ.

12. Зооморф нь сүргийн үйлдлийг дээдлэх буюу “эс үзсэн” амьтны далд хүч чадлыг араатантай дүйлгэсэн нэршил.

13. Галын наадам-түүдэг гал асааж, “үхлийг зайлуулах ёс” гүйцэтгэн “эмгэн шулам” буюу дүр-мануухайг шатааж, ад зэтгэр, муу ёрын сүнсийг хөөж, тойрон чимээлж биелж, цог нурам дээгүүр харайдаг ёс хаа сайгүй төстэй ажээ. Үнсийг нь хөрсөнд булаах, цуцал авч голомтондоо гал асаах зэрэг ёсыг гүйцэтгэдэг нь хүй газрын, үр гарцыг нэмэгдүүлэх, мал сүргийг өвчин зовлонгоос хамгаалах, гай тогтоороос гэтэлгэх арга байсан юм.

14. Дрюкгейм Э. Социология. М., 1995. с 298.

юм биш, бас ойлгоод ухаарчихдаг ч зүйл биш, гагцхүү бишрэх хэрэгтэй...”¹⁵ гэсэн гаргалгад хүргэж буй. Иймээс үнэлэмжийг тэмдгээр дамжуулж семиотикийн үүдлээр судлах боломжтой юм.

Юмс буюу үйлдэл¹⁶ ер бусын чадлыг олшруулсан үедээ мистик үзэгдэл болдог. Энэ нь зөвхөн нөхөлтийн шинжтэй юм. Учир нь мистик боломж өөр нэг нэмэлт дохиогоор заавал батлагдаж байх ёстой. Савдгийн буулт аваас догширох авиртай тул хэн нэгэн байгалиас алив хүнсийг ашиглахад хүрвэл түүнийг заавал аргадах ёстой. Ийм зан үйлийн цаана зэрэгцэн байрших амбивалент шинжид өр төлөөс илэрдгийг Альфред Кребер, Клайд Клакхоны судалгаа бэлхнээ тодотгож өгөв. Тэгэхлээр тайхын зэрэгцээ аврагдах, үгүй бол өргөлийн зэрэгцээ хишгийг ухаарах үйл явцын элдэв шинж төсөөг хүнийсгэлийн хамгийн дэлгэр туссан үзэгдэл гэж хэлмээр байгаа юм.

Орчин цагийн урлагийн философийн түүхэнд хүний хийгээд хүний бус, түүнчлэн санамсаргүй тохиолдлыг үйлийн эрхшээлээр зайлуулах (зохицуулах) гэсэн хандлагыг тайлбарласан зүйл олонтаа тусчээ. Тухайлбал Арнольд Гелен гэхэд хүн ямагт өөрөө өөрөөсөө хүнийсдэг гэж тэмдэглэдэг. Харин Эдуард Тайлор эртний ёс заншлын баримтыг авч үзэхдээ бүдүүлэг анимизмаас эвдэгч анимизм рүү шилжсэн хэмээн тэс ондоо өнцгөөс тайлбарласан байна. Гэтэл асуудлын нөгөө талд хориг шийдвэрлэх нөлөөтэйг З.Фройд анхлан хөндсөнөөс хойш орчин цагийн нийгэм-түүхийн шинжилгээнд түүний аргачлалыг өргөн хэрэглэх болов. Хориг¹⁷ нь хэсэг бүлгийн хувьд ойлгомжтой мөртөө өөр бусдад ерөөс утга учиргүй болохыг тэр сануулдаг. Түүний тайлбараар бол хүнээс араатны ертөнцөд байдаггүй тийм шинж байдалд зохицоход цээр (шийтгэл) зайлшгүй сахигдах ёстой болдог. Цээрлэх зуршил хэнд ч төрөлхийн бус төдийгүй байгалиас заяамал өгөгдөөгүй авч үндсэндээ цус ясаа сахихаас үүдэн цэгцэрчээ. Үүнийг Фройд анхдагч “нүгэл” (гэм) хэмээгчээс эхтэй гэж үзсэн. Гэхдээ гэмших үйлдэл нь зэм хүлээх мэдрэмжийг хүмүүнд төрүүлэхээс гадна хамгийн гол нь тангарагаасаа няцахгүй байх үүргийг хүлээлгэсэндээ юм. Магадгүй тэр хар мэдрэмж ухамсаргүй шохоорлын агшинг чөдөрлөхөд, улмаар цус холилдохоос сэргийлэх зэрэг анхдагч боломжийг тодотгоход нөлөөлсөн байж таарна. Учир юун гэвэл, Юнг “хүнд хамтын ухамсаргүй үйлдэл байнга дагалддаг нь тохиолдлын шинжтэй бус хүний төрөлх зөн совин, зовнин мэдрэх чадварыг илтгэдэг гэж үзсэн. Түүний хөндсөн ухамсар үгүй түлхэцийн тухай зарчим бол хүн гэх амьтан байгалийн элдэв юм үзэгдлээс өөрийн зөнгөөр хамгаалагдахыг дураар сонгодоггүй, харин тийм сэрэл анхнаасаа өгөгдсөн гэх үндэслэлд суурилдаг юм”¹⁸ гэдгийг магадласан билээ. Ингэж ойлговол, ариун дагшин зүйл ч ялгаагүй овог аймгийн хувь заяаг ивээгч “сүүдэр” (сүнс, сүлд) байж, бүхнийг хамарсан шинжийг олжээ. Энэ талаасаа ариун зүйлс нь хүний хүсэл тэмүүллийн бэлгэдэл төдийгүй өөрийн оршин байхуйн түгээмэл үндэс болсон байна. Тэгснээр хүний олзыг шүтэх залбирал хэтийдээд онго тайх шүтлэгээр солигдов. Энд бидний хөндөж байгаа биеэлбэр

15. Marias J. History of Philosophy. N-Y., 1957. p.420.

16. Эхлээд үйл байв. Үйлийг бүтээдэггүй, харин үйлддэг. Нөгөө талаас сэтгэлгээ бол хүний харьцангуй хожуу үед холбогдох нээлт бололтой. Тэдний хувьд үйлдэл хийх санаархал нь юуны өмнө ухамсарт бус хүчин зүйлс болж байгаад асар их хугацаа өнгөрөөж байж сая нэг өөрсдийг нь урагшуулж буй шалтгааныг ухаарч эхлэх төдий болжээ. (Юнг К.Г. Бэлгэдэлт амьдрал. УБ., 2011. т.214)

17. Хориг янз бүр байх бөгөөд тухайлахад цустай холбоотой цээр түгээмэл байх жишээтэй. Учир нь, цус нь амьтны амь сүнсийг агуулдаг гэж үздэг тул амссан тохиолдолд бие рүү нь мөнөөх сүнс орчихдог гэж ойлгодог асар амьтны цусыг хүнсэнд хэрэглэхээс татгалзах, харин нөгөө тохиолдолд цусаар тангараг өргөх нь буй. Бас үс тайх хориг байна. Хүрэх төдийд эзэндээ айхтар доромжлол учруулдаг тийм дээд зэрэглэлийн ариун дагшин байдлыг толгойд нялзааж ойлгодог тул үс хяргах явдал нь төвөгтэй үйлдэл аж. Үс хяргах нь 2 төрлийн бэрхшээл буюу айдас төрүүлдэг. Нэг бол сүнсийг гомдоож түгшээх аюул, нөгөө бол огтолж авсан хөхөл үсийг оршуулахад бэрхшээл тулгардаг. Балар цагийн хүний хувьд биенийнх нь хэсэг тус бүр өөртэй нь шууд симпатик холбоотой мэт санагддаг тул хяргасан үс, авсан хумс зэргээ ямар нэгэн хөнөөлт хүчинд өртөхөөс зовнин болгоомжилдог нь зүйн хэрэг. (Фрейзер Ж.Ж. Алтан гишүү. УБ., 2011, т.251-255)

18. Болдбаатар Ч. Зураасан зургийн өв //Монгол улсын шинжлэх ухаан-Б. XXI. УБ., 2009. т.8

дохио занга ч хамаатай бөгөөд “...дүрсээ гороолж шидлэж, тусгайлсан шившлэгийг зөвхөн гэтэлгэх явдалдаа тасалж дохиодог...”¹⁹ арга чарга өдгөө мартагдаж бүдгэрсэн ч түүний ул мөрийг гэрчлэх баримт хадгалагдаж үлдсэн байх юм. Тухайлбал, олон газар нутагт онголох тайлга түгээмэл хэрэглэж байж.²⁰ Ийм примитив сэтгэлгээн дэх шүтлэгийн үйл явцыг зарим судлаачид, тэднээс К.Леви-Строс гүнзгий судалжээ. Түүний ашигласан баримтад хүний оршин байхуй хийгээд нийгмийн зохион байгуулалтад шаардлагатай амьдрал, үхлийн нэгдэл мэт зүйлс түлхүү анхаарагддаг. Тэрбээр хүн өөрөө харь хүчний үйл лай, зовлон тоггороос холдохыг хүсэмжилдэг гэдгийг тэмдэглэдэг. Ялангуяа хүн гадаад ертөнцөд дасан зохицохдоо юуны түрүүнд байгалийн нөлөөг давах, хар хүч чадалтай сөргөлдөхүйц өөрийн шинжийг илэрхийлэх явдал чухал гэж үзжээ. Үүний дотор сүсэглэх үйлээ авиа чимээ, биелэг ховсоор дамжуулахыг оролддог ч биеэр дом тайх боломжийг судлах нь эцсийн дүндээ шүтлэгийн “өвөрмөц үйл” (хориг)-ийг илрүүлэхэд тустай хэмээсэн ба баларлиг соёлын хүрээнд оршигч хүний сэтгэхүйн онцлогийг далд хүч чадалд итгэх оролдлого гэсэн нь сонирхол татаж байна. Үүнтэй уялдаад “зэрлэг” ахуйн айдас, “ганцаардлын” айдас, “үхлийн” айдас мэтийн хүний амьдрал дахь эмгэнэлт зүйлсээ аргалж чаргалах шаардлага нэхэгдсэн нь ойлгомжтой. Иймэрхүү инстинктив түлхэцийг тайлбарлахад ухамсартайгаар бүрэлддэг илрэлээс гадна тэдгээрийн чанадад буй ухамсарт бусын бүрэлдэхүүн болдог тийм давхрааг ялган ангилах хэрэгтэй болно. Структурализмын баримтлалаар бол примитив (зэрлэг) соёлын гол давхраа нь гүн, ухамсарлагдаагүйд оршдогийг магадладаг. Зарим баримтлалд ухамсарладаг зүйл нь гол гэдгийг, мөн гүн ухамсарлагдаагүй давхраа нь туслах ач холбогдолтой хэмээснийг Леви-Строс үгүйсгэсэн билээ. Түүгээр ч тогтохгүй, Э.Дюркгеймын хүн бол бодгаль ба хамтын ухамсартай байдаг гэснийг залруулахдаа мифлиг байдлаар хөндөж, түүнийгээ хамтын ухамсарлаагүйн илрэл гэснийг зөвшөөрөх нь зүйтэй. Эл магадлал философийн антропологийг үндсээр нь өөрчилсөн байх юм.

Цаашилбал, домогзүйн сэтгэхүйн логикт зууч шаардлагатай буюу үзэгдэх юмыг эс үзэгдэх юмаар адилтгах дадал зуршил хүнд мэдрэгддэгээс ан авын биелэг тайлгаа салхины хүчнээс нууцалдаг ер бусын ховс чарга шаардлагийг Леви-Строс тайлбарлаж дурддаг. Энэ мэт баримт ав гөрөөний “сүүдэр” (сүнс сүлд)-ийг золих ба аргадах ч ялгаагүй шидлээ зайлуулах үйлдэлтэй хам ухагддагийг сануулна. Гөрөөлж гороолох (зурлагыг хамт дайх) биеэлбэрт салхины хар хүчнээс гадна авлах олз омгийг тайх хишиг даллагад хөдөлгөөний хэмнэл, давталт ихээхэн үүрэгтэйг онцлууштай. Гэхдээ авын “сүүдэр” (хий сүг)-ээ хааш хандуулж золих, аргадах нь мөн л жатгын²¹ хүчээс шалтгаална гэдэг. Харин үйлдэх зангын хувиар бол амь буюу өөрийн биеийг суллан авахын тулд шидэл хээлээ “хий хаях” ёстой болдог. Эндээс бид, бий биелэг

19. Мөн зохиолд. т.5.

20. Элдэв онгон шүтээн нь амь зуулгад сэтэр болгосон амьтан болон ургамал байх нь олонтаа. Хийж буй ёс үйлээс хүлээж буй олз хишиг нь овгийг идэш, бусад шаардлагатай зүйлсээ хангах явдал байх ёстой. Ёс үйлүүд нь ямагт хүслээ тайхын дагуур дуурайлт (савдгийн хамгийн ойр хамаатан садан бүхнийг хамарсан байх-Ч.Болдбаатар) байв. Зарим газарт “авгайдай” шүтлэгт эрчүүд, овгийн гишүүд (witchetty grub) хүнсэндээ хэрэглэдэг энэхүү цохны авгалдайн өсөлт үржилтийг залж дуудахын тулд ёс үйл гүйцэтгэдэг. Тийм зан үйлийн нэг нь хүүхэлдэйнээс хагаран гарах шавьжийг дүрслэн харуулах дуугүй жүжиглэл юм. Мөн Эму овгийн эрчүүд явган шувууг өсөж үржихэд нь “нөлөөлж, дэмжлэг үзүүлэхдээ” түүний ариун дагшин дүрийг, ялангуяа биеийн аль амттай, махтай шөлтэй хэсгийг газар дээр дүрслэн зурдаг. Тэд мөнөөх зургаа тойрч суугаад дуулцгаадаг. Ингэснийхээ дараа эму шувууны урт хүзүү, жижигхэн толгойг санагдуулам малгайтай бүжигчид (тахилчид-Ч.Болдбаатар) түүний гадаад төрхийг даган дуурайж шувуу шиг эргэн тойрноо, ийш тийш харж толгойгоо эргэлдүүлэн буйг дүрслэн бүждэг. (Фрейзер Ж.Ж. Алтан гишүү. УБ., 2011, т.20)

-Энэ мэтгэй тун ойрхон жигүүртэнг тайх арга чарга нь тэртээ хүй нэгдлийн зурлагад бас бий. Зурлага бол гороогөрөө төдий шидэл босгох арга-Ч.Болдбаатар.

21. Жатга аваас нэхэл үг гуйх хүслээ хавсаргаад, ад тогторыг холдуулах үйлдэл. Нөгөө талаас бүхнийг чадагч элэнц холонцоо аргадах янз бүрийн дохиолборын жич жич мэнгэ тэмдэг. Угтаа золигийг тайж, амьдралын тасалдлыг үргэлжлүүлэх ёр бэлгийн хүч, чадал.

хэмээх нь “хоёрдогч бие”-ийг тайх ер бус шинжтэй гэж үзэх үндэстэй юм.

Жир буюу хоёрдогч бие хэмээх ойлголтын дор юуг гэтэлгэх, юуг урин залахын “амбивалент” (гороо-гөрөө) шинжийг ухаж мэдэж болно. Уг асуудал М.Вебер, Э.Дрюкгеймийн бүтээлүүдэд тусгалаа олсныг ерөнхийд нь тоймловол, итгэж үнэмшсэн практик амьдралын баримжааг олоход тодорхой үнэт зүйлс нь нийгмийн байгууламжийн үндэс болдогтой адил бололтой. Ингэж нийгмийн бодит байдалд анхаарал хандуулна гэдэг ердөө хүний иррационал зан төлөвийн хүрээг судлах ёстойг, ялангуяа мэдрэмж, хүсэл, зориг гэх мэтэд ач холбогдол өгнө гэсэн үг. Гэхдээ хүн шидэд итгэх дадлаар аврагдахыг хүсэмжилж байлаа ч гэсэн гадаад ертөнцийг нөмөрсөн хөшүүргийн ямар нэг хүрээлэлд хариу үйлдэл үзүүлэх чадваргүй байдгийг бодолцох хэрэгтэй. Эдгээр зөн дадал хүнд “нуугдмал” хэлбэрээр алслагддаг учраас тус тусын нийтлэг бүр өөрийн гэх дуу чимээ, хөдөлгөөн чатга бүхий хориг бүтээх урьдач нөхцлийн тээгч нь болдог. Тухайлбал, ургамлыг таслахаас урьтаад, голыг гатлахаас өмнө нь заавал дуу цуурай өгч, өргөл өргөх байдлаар уул усны эздийг аргаддаг заншил хаа сайгүй байдаг ч хэн тэгж хуульчилсныг эс мэднэ. Ургамал бүр, булаг шанд бүр, хайрхан бүр өөр өөрийн эзэдтэй хэмээгээд ойлгогчихсон хэрэг. Энд анимизм нь байгалийг хүнээс илт хамгаалж буй тал нь гол. Тиймээс л амьд бүхэн үр төл өгөх үйл явцтайг тэд ажиглаад зогсохгүй, цээрийг сахиж “анхны төлжилт”, “анхны цэцэглэлт” мэтийг ариутган онголж тайдаг нь баримттай зүйл. Тэгэхдээ харин ертөнцөд хээл тээх хугацал давтамж нь хариулга цээртэй тохирдогийг нөхөж болгоосноос мифологи цагийн тухай яриа үүджээ. Тэгээд ч Леви-Брюль энэ бүхнийг өмнөх онолчдын тайлбараас тэс өөрөөр ялгамжтай олж хардаг. Тухайлбал, мэдээлэлд (дохион хувилбарт) ухамсарлагдахаас илүүтэй ой санамжид хадгалагддаг “нойрсомол” (дарагдмал) давхраа чухалтайг залруулж тайлбарлажээ. Жишээ нь, хур гуйх тайлгад усаар (шүлс) тургих ухамсаргүй үйлдэл түгээмэл байдаг нь салхины эзнийг урин залахтай хамтдаа совиншдог гэх. Хүүхэд тургийг тэнгэр задарч, бороошихын угтал гэдэг нь ч үүнээс үүдэлтэй. Анхаарууштай зүйл нь үйлийг дөрвөнтөө давтах ёстой байна. Энэ нь хүн байгалийн сүр хүчийг сүслэх хэргээс гадна өөрсдөө уул усны догшин сахиусыг аргадан хөгжөөж, ааль үйлийг хөдөлгөөн эрчмээр засаж болохыг, улмаар бүтээхийн үйлст “галбир-чимээний” хэмнэл нэмэртэйг хэлэх мэт. Маш товчхондоо, ямар нэг байдлаар санааны мэдрэмжийн хэлбэрээр өдөр тутмын амиа аргацаасан зуршлыг давахын тулд биеэлбэрт шилжсэн бололтой. Тэгснээр үелзэх гарын хөдлөлд утга буюу цацлага илэрч анхдагч “тэтэм тэмдэг”-ийн засал-жатга бүрэлдэх нь тэр.²² Түүгээр ч үл барам мөргөл шүтээний дархлааг тэмдэгшүүлэн хэрэглэхдээ мөн л цацлагыг галбирт шилжүүлж шидийн нөлөөг хөгжөөдөг нь тохиолдлын зүйл бишээ.

Э. Кассиерийн томъёололоор хүн өөрөө бэлгэдлийг (символон) бүтээгч амьтан учир ертөнцтэй харилцахдаа бэлгэдэгч арга (үйлдэл) хэрэглэдэг гэдэг. Тэгэхдээ тэрбээр уг арга дохиогоор хязгаарлагддаггүй гээд, зөвхөн үйлдлийн (функциональ) үнэлэмжийг тодотгодог. Энд хамгийн гол үндэслэгээ нь гадаад янз бүрийн түлхээст хүн хариу үйлдэл барьдаг бүхнийг дурддаг. Ингэж үзвэл, хүний сэтгэхүүд бололцоо ч, бодит байдал ч хавсарснаар тэд мистикт итгэхээс өөр аргагүйд хүрсэн бололтой. Магадгүй зарим нэг жатга занга нь од, нар, сарнаас

22. Тулааны биелэгт ард үлдсэн эмс нь зэвсэг, саваа, дэвүүр, мөчир, гишүү, урт цагаан туужуу зэргээр дохиж занган тасралтгүй тайлга залж, үүгээрээ ялалтыг дэмнэдэг ба дэвслэгийг удган тэргүүлж, зэв сэлтэд чимээгүй “нэхэл”, “цацал” өргөх (пантомимо) нь элбэг тохионо. Цацал хэд хэдэн янз байдаг. Үүнд уул усны эзнийг бахархан сөгдөх мэдрэмж, эсвэл шидэт буюу аюулт хүчний өмнө сүр дарагдах мэдрэмж гэх мэт юм. Ийнхүү тайлгыг тайтгарал олох, элдэв төлөв занг засах үйлчлэл гэж ойлгож болно. Нөгөө талаас зөн, хүсэл, бишрэл гурвын харилцан уягдах биеэлбэр дохиог заах аж. Тиймд жич дохионы нэн чухал хөдлөл үйл, үйлдлийн бүрэлдлүүд бас мөн. Цацал дохиолбор биеэс хэтийдэхээр “бий”-г шаарддаг. Тэр нь бас нэхэл үг, үйлдлийг шаарддаг. Энэ хүслээ зөвхөн тайж л болно. Тэгэхлээр “бий биелэг” бол нэг талаас сүсэглэх сэтгэлийн “өргөл”, нөгөө талаас бишрэл төрүүлэх “аврагч” болж өгдөг. Нэхэл үг, үйлдэл янз бүрийн бэлгэдлээр илэрдэг ба биеэлбэр дохио зангыг ч тэр, жатгыг ч тэр “биелэг” гэж нэрлэж болох бололтой. Учир нь “сүсэг” хийгээд “бишрэл” хам ухагдах мистицизмын агуулгатай дүйлгэж болох ойлголт.

буюу босоо, хагас суугаа, хэвтээ байршил бүхий орчлон ертөнцийн эрэмбэ мөчлөг хэрхэн тус тусын солбилцолтойг эрхшээх дохио биеэлбэр ч болж мэдэхээр байна. Ерөөс хүний “нарны” буюу босоо тэнхлэгийн дагуу эрчмийн зохилдлогод шилжих, эсвэл “сарны” буюу хэвтээ тэнхлэгийн дагуу эрчмээ нөхдөг өвөрмөц бэлгэдэл өөрөө мистик арга болсон нь тодорхой болов. Үүгээрээ амбивалент дохио бол бодит байдлын тухай далд өгүүлэгдэх совиншил бүхий ой санамж мөн. Тэгвэл “цацал”, “мөргөл” (цацлага, хаялага, сөхрөх, хагас суугаа байршил...)-ийг занга бүхий биеэлбэр хэмээн үзэж болохоор байна. Тодруулбал, ариун дагшинг сэтэрлэх нь хүний бүтээл туурвилын дээд хэлбэр биш ч амбивалентаар нөөцлөх идэвхит үйл ажиллагаа болж бүрэлдсэнийг илтгэх нэгэн баримт болж тогтсон байна.

Хэрэг дээрээ хамтын ухамсрын “архетиплиг”²³ илрэлүүд онгон дагшин-амьд бүхнийг бүрдүүлдэг ба түүний гүнд л оршдог учир ямар ч зүйл устаж үгүй болдоггүй, ердөө “жир зэрэгцэл”-ийн шинж, хүчний харилцаа болж тогтсон гэх дүгнэлтэнд хүрэв.

SUMMURY

In conclusion, the ambivalent gesture is a hidden (mystic) expression of the real world. Therefore, the moves including “tsatsal (sprinkle)” and “mörgöl (pray)”(tsatslaga, hayalaga, to kneel, half kneeling position) are considered to be a gesture - biyelber.

To make it clear, “archetypal” nature of incipience creating all living things is “parallel” to characteristics and relationship, because it stays in the depth of them and will never disappear.

Ашигласан ном:

1. Болдбаатар Ч. Зураасан зургийн өв //Монгол улсын шинжлэх ухаан-Б. XXI. УБ., 2009.
2. Cassirer E. The Philosophy of symbolic Forms. Oxf., 1993.
3. Дрюкгейм Э. Социология. М., 1995.
4. Grand Larousse Encyclopedique.-P., 1961.
5. Gyedendals Tibinds Leksikon.-K., 1984.
6. Hagger R.G. A Dictionary of Art Terms, -B., 1962.
7. Marias J. History of Philosophy. N-Y., 1957.
8. Фрейзер Ж.Ж. Алтан гишүү. УБ., 2011.
9. Юнг К.Г. Бэлгэдэлт амьдрал. УБ., 2011.

23. Архетип гэдэг бол нарийн эдүүд нь ялимгүй хэлбэлзэх хэрнээ суурь бүдүүвч зураглалыг хэвээр нь хадгалж чадсан төсөөллийг, сэдлийн иймэрхүү төсөөллийг бүрдүүлэх хандлагыг хэлдэг. (Юнг К.Г. Бэлгэдэлт амьдрал. УБ., 2011. т.203)